

Лариса Литвинова,

кандидат наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: lytvynova@nbuv.gov.ua

тел.: +38(044)524-91-17

ORCID 0000-0002-5802-3681

РОЗШИРЕННЯ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, ЯКІ ФІНАНСУЮТЬСЯ ДЕРЖАВОЮ

У статті висвітлено питання відкритого доступу до результатів наукових досліджень, які фінансуються державою. Розглянуто ініціативу Plan S щодо публікацій у відкритому доступі, яка підтримується міжнародним консорціумом спонсорів cOAlition S. Наведено відгуки академічної спільноти щодо ініціативи публікації результатів досліджень винятково у журналах відкритого доступу або на відповідних відкритих платформах. Приділено увагу новій версії Керівництва по імplementації Plan S.

Ключові слова: публікація відкритого доступу, журнали та платформи відкритого доступу, Plan S, cOAlition S, ліцензія Creative Commons, плата за публікацію статті, «гібридна» модель публікації, трансформаційні угоди.

Постановка проблеми. Наука як інститут організованої критики може функціонувати належним чином тільки в тому випадку, коли результати досліджень стають загальнодоступними для громадськості, для того щоб їх можна було переглянути і перевірити іншими дослідниками. Крім того, нове дослідження опирається на встановлені результати попередніх досліджень. Ланцюжок, де нові наукові відкриття ґрунтуються на раніше встановлених результатах, може працювати оптимально тільки в тому випадку, якщо всі результати досліджень будуть відкрито доступними для наукової спільноти.

Актуальність дослідження. Інтернет глибоко і назавжди змінив способи поширення та обговорення інформації а, отже, доступ до наукового контенту. Сьогодні всі форми публікацій доступніші

для громадськості, ніж 20 років тому. Із моменту свого створення Інтернет зміг забезпечити безкоштовний і швидкий доступ до результатів наукових досліджень, тому що тільки Мережа дала можливість зняти технологічні бар'єри, які перешкоджають широкому поширенню наукової інформації. Сьогодні багато вчених упевнені: які б перешкоди не стояли на шляху відкритого доступу до знань, він все одно неминучий, адже Всесвітня мережа була створена як проєкт, заснований на філософії, згідно з якою наукова інформація повинна бути безкоштовно доступною кожному.

Мета статті – представити концептуальні питання розширення відкритого доступу до результатів наукових досліджень, які фінансуються державою.

Виклад основного матеріалу. Ще в 2003 р. принципи відкритого доступу було викладено в Берлінській декларації про відкритий доступ до знань у галузі природничих і гуманітарних наук (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities). Ця декларація була підписана багатьма міжнародними організаціями з академічних досліджень, які прагнули стимулювати колег на відкрите поширення результатів своїх досліджень за умови отримання урядових та інших грантів і підтримувати парадигму вільного обміну знанням в цифровому вигляді. Підписанти декларації виступали за вільне безкоштовне отримання, копіювання, використання наукових робіт і публікацій за умови дотримання авторського права.

За останні 15 років було розроблено чимало стратегій розвитку відкритого доступу до наукових досліджень, включаючи створення репозитаріїв та нових видавничих платформ. Однак, більшість наукових статей, як і раніше, залишається прихованими за підпискою в традиційних наукових журналах, а безкоштовні наукові видання не завжди отримують для публікації найбільш цікаві та важливі роботи.

Фактично, зараз наука (у вигляді публікацій робіт) знаходиться в повній залежності від видавців профільних журналів, котрі є єдиними одержувачами вигоди в ситуації, яка склалася. Щорічний обсяг ринку платного доступу до наукових публікацій оцінюється в 25 млрд доларів.

Проблема закритих наукових публікацій стала настільки гострою, що на це звернули увагу навіть державні органи, серед яких – Європейський центр політичних стратегій при комісії Євросоюзу.

Проти приховування наукових робіт від широкої громадськості висловлювалися авторитетні вчені впродовж останніх десятиліть.

Ухвалюючи рішення щодо досягнення повного і негайного відкритого доступу до наукових статей, на початку вересня 2018 р. одинадцять європейських спонсорських організацій, які щорічно витрачають 7,6 млрд Євро (8,8 млрд. доларів США) на дослідницькі гранти, оголосили про намір зобов'язати вчених, які отримують їхні гранти, публікувати результати досліджень винятково у відкритому доступі. Для реалізації цього задуму було сформовано консорціум cOAlition S («coalition» – об'єднання, «OA» – open access – відкритий доступ, «S» – science – наука), до якого приєдналися Європейська комісія і Європейська дослідницька рада (ERC). Ініціативу очолив Роберт-Ян Смітс (Robert-Jan Smits), спеціальний представник Європейської комісії з відкритого доступу. «S» в плані S означає «наука, швидкість, рішення, шок» (science, speed, solution, shock), – наголошує він [3]. Крім французьких, британських і голландських спонсорів до консорціуму cOAlition S увійшли національні агентства з Австрії, Ірландії, Люксембурга, Норвегії, Польщі та Словенії, а також дослідницькі ради з Італії та Швеції. На початку листопада 2018 р. дві найбільші приватні спонсорські організації – Фонд Білла і Мелінди Гейтс та Wellcome Trust – оголосили про приєднання до ініціативи своїх європейських колег.

Основна мета cOAlition S полягала в тому, щоб після 1 січня 2020 р. результати наукових досліджень, які були профінансовані або фінансуються за рахунок державних грантів, наданими національними та європейськими дослідницькими радами і фондами, повинні публікуватися винятково у журналах відкритого доступу або на відповідних відкритих платформах.

Ініціатива, яка отримала назву Plan S [12], спрямована на консолідацію зусиль щодо якнайшвидшого переходу до таких публікаційних моделей, які надають відкритий доступ до результатів наукових досліджень максимально швидко і з найменшими витратами.

Ідейний фундамент Plan S становлять так звані «10 принципів».

1. Автори зберігають авторські права на свої публікації без обмежень. Усі публікації повинні публікуватися під відкритою ліцензією, переважно Creative Commons Attribution (CC BY). У всіх випадках ліцензія повинна відповідати вимогам Берлінської декларації.

2. Спонсори (дослідницькі фонди, котрі здійснюють фінансування) забезпечують встановлення надійних критеріїв та вимог до послуг, які повинні надавати високоякісні журнали відкритого доступу, платформи відкритого доступу і репозитарії відкритого доступу.

3. У разі відсутності високоякісних журналів або платформ із відкритим доступом спонсори (грантодавці) скоординовано стимулюватимуть їх створення та підтримку в разі необхідності.

4. Там, де це може бути застосовано, оплату за публікацію у відкритому доступі покриватимуть спонсори або дослідні установи, а не окремі дослідники. Усі науковці повинні мати можливість публікувати свої роботи у відкритому доступі, навіть якщо їхні установи мають обмежені кошти.

5. Стягування авторських зборів за публікацію мають бути стандартизованими і обмеженими (по всій Європі).

6. Університети, дослідницькі організації та бібліотеки повинні узгоджувати свою політику і стратегію відкритого доступу для забезпечення прозорості.

7. Вищеназвані принципи повинні застосовуватися до всіх видів наукових публікацій, однак строки впровадження відкритого доступу до монографій і книг може бути зміщено на більш пізній час.

8. Важливість відкритих архівів та репозитаріїв для розміщення результатів наукових досліджень визнається через їхні функції довгострокового архівування та потенціалу для редакційно-видавничих інновацій.

9. «Гібридна» модель публікації не відповідає вищенаведеним принципам.

10. Спонсори будуть контролювати дотримання цих принципів та вводити санкції за їх не виконання.

Для реалізації розглянутих вище принципів було запропоновано «Керівництво з імплементації принципів Plan S» (далі Керівництво), яке мало забезпечувати шляхи його реалізації щодо наукових статей. Керівництво призначене для членів cOAlition S та більш широкого міжнародного дослідницького співтовариства.

Як зазначено в Керівництві, всі наукові статті, які висвітлюють результати досліджень, проведених за фінансової підтримки членів cOAlition S, мають бути опубліковано у відкритому доступі і без періоду ембарго. Ці статті мають бути постійно доступними по відкритій ліцензії, що дозволяє повторне використання в будь-

яких цілях, за умови зазначення автора. Консорціум рекомендує використовувати ліцензію CC BY Attribution 4.0 для наукових статей.

Наукові статті будуть відповідати Plan S, якщо їх опубліковано в журналах відкритого доступу або на платформах відкритого доступу. Додатково, за певних умов cOAlition S допускає розміщення наукових статей у репозитаріях відкритого доступу і, в перехідний період, публікацію у відкритому доступі в «гібридних» журналах, за умови, що ці журнали вже почали трансформувати свою бізнес-модель.

Для визначення механізмів ідентифікації того, чи відповідають журнали, платформи і репозитарії вимогам Plan S, cOAlition S має намір працювати з Директорією журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals, DOAJ) і Директорією репозиторіїв відкритого доступу (Directory of Open Access Repositories, OpenDOAR).

Крім того, у документі конкретизовано обов'язкові критерії для журналів і платформ відкритого доступу. Зокрема, журнал або платформа мають бути зареєстровані у Каталозі журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals – DOAJ) (або перебувати в процесі реєстрації), дозволяти авторам публікуватися під ліцензією CC BY 4.0 (або CC BY-SA 4.0, або CC0), надавати можливість збереження авторських прав авторам або установам без будь-яких обмежень, пропонувати автоматичні виключення APC (Article processing charge – плата за публікацію статті) для авторів із країн із низьким рівнем доходу та знижки для авторів із країн зі середнім рівнем доходу. Серед іншого – для відповідності вимогам Plan S репозитарії повинні будуть використовувати автоматизовану систему прийому текстів, дозволяти публікацію файлів у форматі XML і гарантувати довгострокове збереження текстів.

У Керівництві також було вказано на існування різних моделей оплати публікації у відкритому доступі. Консорціум cOAlition S заявив про намір відстежувати вартість публікації у відкритому доступі. Прозорість вартості публікації є одним із критеріїв для відповідності Plan S журналів і платформ.

Члени cOAlition S гарантували фінансову підтримку публікації у відкритому доступі за умови відповідності вимогам Plan S. Для того, щоб домогтися потенційної стандартизації вартості публікації у відкритому доступі, cOAlition S мав намір замовити незалежне

ISSN 2224–9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2019. Вип. 56
дослідження вартості публікації і розмірів редакторських зборів за публікацію.

Ініціаторами Plan S було оголошено публічні громадські дебати для отримання відгуків від академічної спільноти, які тривали з листопада 2018 р. по лютий 2019 р. Це була найбільша міжнародна консультація щодо політики відкритого доступу.

Прихильники відкритого доступу в цілому підтримали ініціативу, але деякі вчені назвали її «занадто ризикованою» для науки, стверджуючи, що Plan S негативно позначиться на академічній свободі. Більше як 1700 (Україна – 4 особи) представників наукової спільноти навіть підписали відкритий лист із критикою Plan S [10]. Учені стурбовані, що нові обмеження в рамках Plan S скоротять для багатьох галузей науки вибір майданчиків для публікації на 80–90%. Оскільки, сучасна система публікації наукових робіт настільки загрузла в моделі платної підписки (Paywall), що альтернативних безкоштовних журналів просто немає.

Суперечки виникали і навколо ситуації, коли під директиву Plan S буде підпадати лише частина команди дослідників. «Plan S ризикує розділити світове наукове співтовариство на дві окремі системи: грантоотримувачі cOAlition S проти решти світу з усіма негативними наслідками», – наголошено у відкритому листі [10]. Відповідно виникають правомірні питання: чи потрібно тоді дотримуватися положень директиви Єврокомісії, чи зможуть вчені розміщувати результати своїх досліджень у більш відомому, але платному для читача виданні, яке відповідно до Plan S є забороненим?

Інститут наукової інформації (Institute for Scientific Information) у лютому 2019 р. опублікував доповідь «Plan S: наслідки для наукового видавництва», в якому досліджено пропозиції прихильників Plan S і їхній потенційний вплив на спонсорські агентства, вчених, видавців, наукові журнали і науку окремих країн [15].

Дані для дослідження було взято з бази Web of Science. Автори доповіді намагалися провести об'єктивний аналіз, щоб проінформувати учасників дискусій навколо Plan S, який потенційно може змінити наукове видавництво. Серед іншого, в доповіді перераховано питання, на які необхідно відповісти спонсорським агентствам, видавництвам і науково-дослідним інститутам, задля виявлення практичних способів імплементації Plan S.

Ліга європейських дослідницьких університетів (League of European Research Universities – LERU) схвалила опубліковане

Керівництво, зазначивши, що Plan S – це значний крок уперед для здійснення змін до дослідницької культури і практики, хоча деякі положення все ще вимагають детальних роз'яснень, оскільки, охоплюючи невеликий відсоток світового обсягу досліджень, складно прогнозувати, як сам Plan S може вплинути на глобальні зміни в дослідницькій культурі [11].

Асоціація європейських дослідницьких бібліотек (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – LIBER) закликала своїх членів підтримати Plan S, оскільки він відповідає Стратегії LIBER на 2018–2022 рр., мета якої зробити відкритий доступ основною формою публікації. Тому важливо забезпечити повну інтеграцію принципів Plan S у дослідницький процес [6].

Вітаючи прагнення спонсорських організацій та Європейської комісії перейти на модель відкритого доступу, Гільдія європейських науково-дослідних університетів (The Guild of European Research-Intensive Universities – The Guild) відзначила, що університети повинні бути в центрі дебатів щодо колективної імплементації Plan S. У рамках консультацій із зацікавленими сторонами The Guild розробила ґрунтовні рекомендації для остаточної версії Plan S і його імплементації, а також для успішного переходу на модель відкритого доступу в Європі.

Серед іншого The Guild пропонує спонсорським організаціям підтримувати альтернативні та стійкі видавничі моделі без редакторського збору (non-APC), а також ефективні видавничі ініціативи в університетах і некомерційних організаціях та усунути будь-які бар'єри для поширення знання, одночасно передбачивши ліцензування, яке відповідає потребам учених різних галузей науки [14].

Незважаючи на добрі наміри консорціуму cOAlition S, деякі аспекти викликають занепокоєння і проблеми для видавців, наукової спільноти та суспільства в цілому. Ці аспекти вимагають серйозного обговорення і, в деяких випадках, переосмислення.

Коментуючи Plan S, видавництво Springer Nature склало список рекомендацій для cOAlition S, підкресливши, що є прихильником відкритого доступу вже 20 років і підтримує мету Plan S прискорити перехід на цю видавничу модель. Видавництво вважає вимогу Plan S перевести гібридні журнали – підписні журнали, які дозволяють авторам публікувати деякі статті в негайному відкритому доступі, заплативши редакторський внесок за обробку статті (APC) – у від-

критий доступ «не необхідним і неприйнятним для нас і для багатьох інших видавництв».

Серед іншого, Springer Nature також відзначило необхідність всебічно інформувати дослідників про переваги відкритого доступу, адже автори наукових статей до цього часу не використовують цю модель, не зважаючи на те, що відкритий доступ підвищує цитованість статей, кількість завантажень і їхній вплив на розвиток науки [9].

Ребекка Лоуренс (Rebecca Lawrence), виконавчий директор видавничої платформи відкритого доступу F1000, захищає План S як найбільш перспективний шлях покласти край традиційному науковому видавництву з платним доступом. Р. Лоуренс констатує, що платформи на зразок F1000, які пропонують практично негайну публікацію статей та інших результатів досліджень, демонструють, що якісна альтернатива підписним журналам вже існує.

За її словами, чим більше спонсорських агентств приєднуються до Plan S, тим більше шансів, що комерційні наукові видавництва змінять свою бізнес-модель. «Багато видавництв усвідомлюють, що ситуація змінюється, – каже Лоуренс. – Я переконана, що загальний тренд вказує на розвиток відкритого видавництва і навіть, якщо видавці виконають 90% принципів Plan S, це буде великий прогрес» [5].

У цілому cOAlition S отримала понад 600 відповідей-пропозицій щодо поліпшення доступу до дослідницьких публікацій від різних верств академічної спільноти: більшість відгуків – з Європи, 75 – з США і 8 – з Аргентини. Усього коментарі щодо виконання принципів Plan S надіслали університети, бібліотеки, видавці та окремі дослідники з більш ніж 40 країн.

Публічна консультація виявила широку підтримку чільної мети Plan S: повний і негайний відкритий доступ до результатів наукових досліджень. Тому cOAlition S вирішила зберегти свої основні принципи. Однак, деякі з них було конкретизовано відповідно до отриманих відгуків. «Консультації не проводяться для того, щоб залишити все, як є. 10 головних принципів Plan S залишаться без змін, проте деякі критерії будуть змінено, зокрема, щодо схвалених репозиторіїв», – заявив Роберт-Ян Смітс [5].

Члени cOAlition S після обговорення та розгляду численних коментарів та рекомендацій, зроблених щодо Plan S, вирішили переглянути Керівництво з імплементації. Розробку нової версії координував Роберт Кілей (Robert Kiley) з Фонду Wellcome Trust.

На початку червня 2019 р. автори Plan S опублікували оновлений варіант Керівництва з імплементації Plan S, в якому роз'яснено та предметно визначено положення, які раніше викликали критику наукової спільноти.

Головна зміна – відстрочка реалізації Plan S на один рік, щоб дати науковому світовариству більше часу пристосуватися до нових умов. cOAlition S не вимагатиме від одержувачів своїх грантів обов'язкової публікації у відкритому доступі до 2021 р., замість запланованого раніше 2020 р. Із огляду на час, необхідний на наукові дослідження і публікацію їх результатів, це означає, що вимога про відкриті публікації буде стосуватися статей, опублікованих щонайраніше з 2022 р., або, навіть, із 2023 р.

Хоча багато вчених погоджуються з тим, що відтермінування необхідне, частина з них як і раніше вважає, що навіть ще один рік – це занадто мало для таких кардинальних змін.

Так, у ході дискусії, організованої Королівським хімічним товариством (RSC), британські науковці висловили побоювання щодо того, як реалізація Plan S позначиться на їхній кар'єрі.

«...Plan S – це хороша ідея, проблема – у його реалізації... Поки всі не будуть згодні брати участь, люди будуть обмежені в тому, де і як публікувати свої роботи», – зазначила Хазел Кокс (Hazel Cox), професор квантової хімії Університету Сассекса [13].

«Люди мого віку – молоді дослідники – дуже стурбовані, тому що автори Plan S мають намір реалізувати свої ідеї дуже швидко, однак не по всьому світу», – вказав Оішкі Банерджі (Oishik Banerji), дослідник Університету Лондона. О. Банерджі пояснив, що публікація статей у журналах, які відповідають вимогам Plan S, може зашкодити кар'єрі науковців, котрі хотіли б виїхати працювати у такі країни, як Китай або США, де, як і раніше, високо цінується резюме з високим імпаکت-фактором, а не з відкритими публікаціями [13].

Ще одне істотне уточнення в оновленому варіанті Керівництва з імплементації Plan S – відмова від обмежень на вартість редакторського збору за публікацію статей у відкритому доступі. Замість цього, спонсорські агентства мають намір вимагати від видавців більшої прозорості в ціноутворенні, щоб дослідники могли порівняти ціни на публікацію і зробити поінформований вибір. Для цього журнал або платформа на своєму веб-сайті має надати докладний опис його редакційної політики і процесів прийняття рішень, зокрема, основні статистичні дані повинні публікуватися щорічно

(кількість поданих матеріалів, кількість отриманих рецензій, рівень схвалення і середній час між поданням і публікацією тощо).

«Це допоможе нам показати людям, як формуються ціни. Автори часто цікавляться цим питанням», – вважає Ніам О’Коннор (Niamh O’Connor), керівник Асоціації видавців наукового та професійного товариства (Association of Learned and Professional Society Publishers) в Лондоні [8].

Важливо, що спонсорські агентства домовилися ігнорувати рейтинги і престиж журналів, в яких публікуються статті. Оскільки дослідники побоюються, що найбільш престижні журнали, такі як Nature і Science, не відповідатимуть вимогам Plan S, і значить, європейські дослідження будуть розміщено в менш відомих виданнях.

Іншими словами, cOAlition S виступає за те, щоб дослідники вибирали видання для публікації на основі фактів, а не удаваного престижу і репутації, тобто не тільки зробити наукове видавництво більш відкритим, але й змінити систему оцінки наукових досліджень.

Для цього члени cOAlition S рішуче налаштовані імплементувати принципи, викладені в Сан-Франциській Декларації оцінки досліджень 2012 (2012 San Francisco Declaration on Research Assessment-DORA), яка закликає оцінювати наукові дослідження за їхній внесок у науку, а не за журналом, в якому вони були опублікованими.

Щоб змінити культуру оцінки наукових досліджень, члени cOAlition S будуть підтримувати ініціативи зі створення нових метрик, коли вчені не будуть покладатися на журнали як показник якості досліджень для подачі на наступний грант.

У новому варіанті Керівництва спонсори змінили один із найбільш суперечливих аспектів Plan S: поетапну відмову від пропозиції «гібридних» журналів, які надають доступ до деяких статей за окрему плату, утримуючи інші за платним доступом. cOAlition S має намір покласти край подвійній оплаті і змусити журнали повністю перейти на модель відкритого доступу, тому члени cOAlition S не платитимуть за публікацію статей одержувачів своїх грантів у гібридних журналах. Однак, коли дослідники заплатять редакторський збір за публікацію в «гібридних» журналах з інших джерел, вони як і раніше будуть відповідати вимогам Plan S, якщо їхні статті після публікації будуть доступні безкоштовно.

Спонсорські агентства Plan S будуть покривати витрати на публікацію документів відкритого доступу в таких журналах

до 2024 р., і тільки в тому випадку, якщо ці журнали є частиною трансформаційних угод (Transformative agreements – TA), відомі як Read & Publish (читай-і-публікуй). TA – це договори, укладені між установами (бібліотеками, національними та регіональними консорціумами) і видавцями, що трансформують бізнес-модель, яка покладена в основу публікації наукових журналів, переходячи від однієї, котра базується на платному доступі (підписка), до тієї, в якій видавцям виплачується справедлива ціна за їхні видавничі послуги відкритого доступу. Такі угоди забезпечують універсальний відкритий доступ для читачів та авторів, в той же час стримуючи зростаючі витрати, пов'язані з комерційними журналами. Їх простіше укласти великим видавничим компаніям. Проте, cOAlition S має намір також розробити модель контракту для невеликих видавництв. Для них у Керівництві з імплементації Plan S передбачено «трансформативна опція», коли публікація в підписних журналах невеликих видавництв буде відповідати принципам Plan S до 2024 р., за умови, що вони зобов'язуються поступово досягти повного відкритого доступу.

За словами Пола Хардакера (Paul Hardaker), генерального директора Інституту фізичних наук Великобританії (Institute of Physics (IOP)), навіть із цими змінами існує «величезна невизначеність». Невирішені питання включають роль гібридних журналів, а також те, як їхні колеги з інших країн будуть платити величезні редакторські збори за публікацію в журналах, які змінили свою бізнес-модель для відповідності Plan S [2].

У Керівництві ідентифіковано такі варіанти відповідності вимогам Plan S:

1. Публікація в журналах із повністю відкритим доступом.
2. Публікація в відкритому доступі у будь-якому журналі обумовлена трансформаційною угодою (з чітким зазначенням того, яким чином журнал буде повністю відкритий у майбутньому).
3. Розміщення рукопису в репозитарії відкритого доступу на умовах ліцензії CC BY без ембарго (таких як arXiv, BioRxiv, ChemRxiv).

Останній варіант дає можливість продовжувати публікацію в журналах платного доступу, які (поки) не є частиною трансформаційних угод, та відмовитися від копірайту на препринт. Відповідно до цього сценарію видавництва будуть пропонувати

кінцевий варіант статті, з гіперпосиланнями і додатковими матеріалами. Однак, у цьому випадку установа повинна оплачувати будь-які збори за обробку статей (APC). У більшості випадків ці витрати можуть бути покладені на дослідницькі фонди.

Стівен Інчкумб (Steven Inchcoombe), головний видавець Springer Nature, стурбований ідеєю, яка дозволяє дослідникам негайно архівувати прийняті рукописи онлайн під ліберальними ліцензіями, тому що «це може мати серйозні ненавмисні наслідки», наприклад, «комерційне повторне використання первинних досліджень іншими, хто не долучався до створення твору» [3].

Сьогодні лише деякі видавці дозволяють архівацію опублікованої версії статті, тому що вона має найбільшу комерційну цінність. Однак, багато хто, як і видавництво AAAS, тепер дозволяють авторам публікувати чорнову версію у відкритих репозитаріях, таких як PubMedCentral, хоча, зазвичай, вимагають період ембарго від 6 до 12 місяців. Крім того, чимало підписних журналів, наприклад, Nature and Science, не дозволяють дослідникам оприлюднювати статті або рукописи відразу після публікації. Це означає, що, якщо вони не змінять свої умови, дослідники, які фінансуються агентствами Plan S, не зможуть у таких журналах публікувати результати своїх досліджень.

Нарешті, в Керівництві підкреслюється роль «зеленого» відкритого доступу, відповідно до якого вчені публікують рецензовані статті у відкритих репозитаріях. Нові правила також послаблюють технічні вимоги до таких репозитаріїв.

Каліфорнійська компанія HighWire провела опитування серед 27 некомерційних видавництв і з'ясувала, що вони вважають «зелений» відкритий доступ без періоду ембарго кращим варіантом, ніж всі інші, включаючи повний перехід на «золотий» відкритий доступ.

«Видається, що «зелений» відкритий доступ дозволить нам зберегти передплатну модель, одночасно відповідаючи вимогам Плану S, – констатує Ненсі Вінчестер (Nancy Winchester), директор по публікаціям в Американському товаристві біологів (American Society of Plant Biologists), яке видає два підписних журнали з опцією публікації по «золотій» моделі відкритого доступу. – Ми будемо серйозно аналізувати цей варіант» [1].

«Щонайменше 30 видавництв уже надають «зелений» відкритий доступ без періоду ембарго, хоча і зі збереженням копірайту», – стверджує Стюарт Тейлор (Stuart Taylor), видавничий директор

Королівського товариства в Лондоні. Королівське товариство, яке видає вісім підписних журналів з можливістю публікації в «золотому» відкритому доступі, з 2018 р. пропонує публікацію за ліцензією CC BY [1].

cOAlition S сподівається, що ці зміни допоможуть спонсорам і установам краще дотримуватися План S. «Ця остаточна версія Плану S [прискорить] необхідний перехід до повного і негайного Відкритого доступу», – констатував професор Джон-Арне Реттінген (John-Arne Røttingen), член cOAlition S.

Роберт-Ян Смітс (Robert-Jan Smits), один із творців План S, наголосив, що новий акцент на дослідженнях збільшить підтримку План S у науковому співтоваристві.

Деякі видавці вітали більш широкий діапазон варіантів переходу до відкритого доступу. Головний видавець Springer Nature вважає, що це допоможе журналу Nature перейти до відкритого доступу [4].

Так, деякі видавці стурбовані витратами, особливо для дослідників, які не фінансуються спонсорами, тому необхідні додаткові дії для пом'якшення непередбачених і потенційних фінансових наслідків. Вони також вважають, що План S орієнтований на Великобританію і європейські країни, які його підтримують.

Представник видавництва John Wiley & Sons, Inc. висловив стурбованість тим, що «загальні вимоги» План S можуть обмежити здатність видавця підтримувати переходи до відкритого доступу в інших спільнотах [3].

Видавці підраховали, що у 2017 р. близько 3,3 % наукових статей у світі було написано вченими, які отримали фінансову підтримку від спонсорських агентств, що входять у коаліцію План S [1]. Тому, ймовірно буде складно домогтися легкого переходу до відкритого доступу.

Висновки та практичне значення. Серед ключових змін щодо виконання План S варто виділити: продовження на один рік терміну для вступу в силу принципів План S (це особливо важливо для невеликих та некомерційних журналів); розширення сфери охоплення План S для залучення досліджень, які фінансуються не тільки державними грантами, а й приватними (розширення кола спонсорів, включаючи міжнародні, національні та регіональні дослідні ради і організації); визнання репозитаріїв на рівні з журналами та іншими платформами відкритого доступу як місце для негайного депозиту відкритого доступу і без періоду ембарго;

гарантування авторам або установам збереження їхніх авторських прав без будь-яких додаткових витрат; зниження вимог до відкритих платформ, журналів і репозитаріїв (зокрема, вимоги до сховищ в основному зосереджені на включенні високоякісних сумісних непатентованих метаданих для статті під ліцензією CC0, постійні ідентифікатори для депонованих версій, статус відкритого доступу, статус ліцензії та інформація спонсора) і, нарешті, новий принцип, за яким спонсори cOAlition S зобов'язуються оцінювати результати досліджень, виходячи з їх внутрішньої цінності, а не за такими показниками журналу, як фактор впливу, канал публікації або видавець.

На сьогодні до консорціуму cOAlition S входять 15 національних організацій, що фінансують дослідження, та чотири благодійні фонди, які погодилися узгоджено виконувати 10 принципів Plan S разом з Європейською комісією і ERC, але це – лише від 3 до 4,1% світового ринку наукових робіт, котрі публікуються в журналах. Тобто, сили Єврокомісії і традиційних наукових видавців у плані інфраструктури нерівні. У Plan S є тільки одна перевага – підтримка державних регуляторів, оскаржити рішення яких буде практично неможливо через директиву GDPR. Щоб трансформувати публікації, Plan S потребує глобальної участі. Тому, інші спонсори з усього світу, як державні, так і приватні, а також зацікавлені сторони (зокрема, дослідники, університети, бібліотеки і видавці) запрошуються приєднатися до консорціуму. Так, головний консультант із питань науки Індії заявив, що його країна – третя за кількістю наукових статей в світі – теж має намір приєднатися до Plan S. Приєднання Китайського національного спонсорського агентства до Plan S у грудні 2018 р. вказує на те, що й інші країни можуть підтримати принципи відкритого доступу до наукових досліджень. У Нідерландах Голландська дослідницька рада (The Dutch Research Council – NWO) приєдналася до cOAlition S і буде реалізовувати Plan S з 2021 р. Нещодавно Plan S підтримав італійський фонд Compagnia di San Paolo, який щорічно витрачає на дослідження 150 млн євро, а також Африканська академія наук і Національна рада з науки і технологій Замбії. США на сьогодні відмовилися приєднуватися до Плану S, хоча і вимагають відкритої архівації досліджень, проведених за рахунок платників податків, упродовж року після публікації. Однак ініціативі відкритого доступу як і раніше не вистачає підтримки таких конгломератів наукових

центрів Європи, як Швейцарія, Німеччина, Франція. Можливо, нова ініціатива Єврокомісії переломить ситуацію щодо відкритого доступу до публікацій і не тільки європейці, але й всі бажаючі зможуть отримати доступ до наукових робіт, які було здійснено за рахунок податків.

Список бібліографічних посилань

1. Brainard J. Facing Plan S, publishers may set papers free. URL: <https://science.sciencemag.org/content/364/6441/620>.
2. Chawla Singh D. Concerns remain over European open-access proposal. URL: <https://physicstoday.scitation.org/doi/10.1063/pt.6.2.20190628a/full/>.
3. Else H. Ambitious open-access Plan S delayed to let research community adapt. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-01717-2>.
4. How Will the Revised Plan S Affect Academia. URL: <https://www.enago.com/academy/how-will-the-revised-plan-s-affect-academia/>.
5. Kelly E. European open access plan should hold fast to its ambition. URL: <https://sciencebusiness.net/news/european-open-access-plan-should-hold-fast-to-its-ambition>.
6. LIBER Open Access Working Group: Statement on Plan S Guidelines. URL: <https://libereurope.eu/blog/2018/12/06/liber-statement-plan-s-guidelines/>.
7. Lowe D. Plan S Is Still Coming. URL: <https://blogs.sciencemag.org/pipeline/archives/2019/06/03/plan-s-is-still-coming>.
8. Rabesandratana T. Radical open-access plan delayed a year as revised effort seeks more support. URL: <https://www.sciencemag.org/news/2019/05/radical-open-access-plan-delayed-year-revised-effort-seeks-more-support>.
9. Page B. Springer Nature says Plan S stance on hybrid journals unacceptable. URL: <https://www.thebookseller.com/news/springer-nature-criticises-plan-s-opposition-hybrid-journals-945481>.
10. Reaction of Researchers to Plan S: Too Far, Too Risky. URL: <https://sites.google.com/view/plansopenletter/open-letter>.
11. Plan S – To be a winner, plan to win. URL: <https://www.leru.org/news/plan-s-to-be-a-winner-plan-to-win>.
12. Plan S. Making full and immediate Open Access a reality. URL: <https://www.coalition-s.org/>.
13. Stoye E. Researchers warn open access Plan S may still be too rushed, despite one-year delay. URL: <https://www.chemistryworld.com/news/researchers-warn-open-access-plan-s-may-still-be-too-rushed-despite-one-year-delay/3010576.article>.
14. The Guild: Recommendations for Open Access and the implementation of Plan S. URL: <https://sciencebusiness.net/network-news/guild-recommendations-open-access-and-implementation-plan-s>.

15. The Plan S footprint: Implications for the scholarly publishing landscape. URL: https://clarivate.com/g/plan-s-footprint/?fbclid=IwAR2aopny_yZWRSfCMK3UvNsOu3M6AuDJQaHkv-gHfuhFAk_8qDKn8adCf9U.

References

1. Brainard, J. (2019). Facing Plan S, publishers may set papers free. Retrieved from <https://science.sciencemag.org/content/364/6441/620>. [In English].

2. Chawla, Singh D. (2019). Concerns remain over European open-access proposal. Retrieved from <https://physicstoday.scitation.org/doi/10.1063/pt.6.2.20190628a/full/>. [In English].

3. Else, H. (2019). Ambitious open-access Plan S delayed to let research community adapt. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/d41586-019-01717-2>. [In English].

4. (2019). How Will the Revised Plan S Affect Academia. Retrieved from <https://www.enago.com/academy/how-will-the-revised-plan-s-affect-academia/>. [In English].

5. Kelly, E. (2019). European open access plan should hold fast to its ambition. Retrieved from <https://sciencebusiness.net/news/european-open-access-plan-should-hold-fast-its-ambition>. [In English].

6. (2018). LIBER Open Access Working Group: Statement on Plan S Guidelines. Retrieved from <https://libereurope.eu/blog/2018/12/06/liber-statement-plan-s-guidelines/>. [In English].

7. Lowe, D. (2019). Plan S Is Still Coming. Retrieved from <https://blogs.sciencemag.org/pipeline/archives/2019/06/03/plan-s-is-still-coming>. [In English].

8. Rabesandratana, T. (2019). Radical open-access plan delayed a year as revised effort seeks more support. Retrieved from <https://www.sciencemag.org/news/2019/05/radical-open-access-plan-delayed-year-revised-effort-seeks-more-support>. [In English].

9. Page, B. (2019). Springer Nature says Plan S stance on hybrid journals unacceptable. Retrieved from <https://www.thebookseller.com/news/springer-nature-criticises-plan-s-opposition-hybrid-journals-945481>. [In English].

10. Reaction of Researchers to Plan S: Too Far, Too Risky. Retrieved from <https://sites.google.com/view/plansopenletter/open-letter>. [In English].

11. (2018). Plan S – To be a winner, plan to win. Retrieved from <https://www.leru.org/news/plan-s-to-be-a-winner-plan-to-win>. [In English].

12. Plan S. Making full and immediate Open Access a reality. Retrieved from <https://www.coalition-s.org/>. [In English].

13. Stoye, E. (2019). Researchers warn open access Plan S may still be too rushed, despite one-year delay. Retrieved from <https://www.chemistryworld.com/news/researchers-warn-open-access-plan-s-may-still-be-too-rushed-despite-one-year-delay/3010576.article>. [In English].

14. (2019). The Guild: Recommendations for Open Access and the implementation of Plan S. Retrieved from <https://sciencebusiness.net/network-news/guild-recommendations-open-access-and-implementation-plan-s>. [In English].

15. (2019). The Plan S footprint: Implications for the scholarly publishing landscape. Retrieved from https://clarivate.com/g/plan-s-footprint/?fbclid=IwAR2aopny_yZWRSfCMK3UvNsOu3M6AuDJQaHkv-gHfuhFAk_8qDKn8adCf9U. [In English].

Larysa Lytvynova,

PhD(Social Communication), Senior Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: lytvynova@nbuv.gov.ua

tel.: +38(044)524-91-17

ORCID 0000-0002-5802-3681

Expanding open access to publicly funded research

Over the past 15 years, many strategies have been developed to develop open access to research, including the creation of repositories and new publishing platforms.

On 4 September 2018, a group of national research funding organizations, with the support of the European Commission and the European Research Council (ERC), announced the launch of cOAlition S, an initiative to make full and immediate Open Access (OA) to research publications a reality. It is built around Plan S, which consists of one target, 10 principles and Guidance on the Implementation of Plan S. The target is: «By 2020 scientific publications that result from research funded by public grants provided by participating national and European research councils and funding bodies, must be published in compliant Open Access Journals or on compliant Open Access Platforms».

The initiators of Plan S announced a public debate to receive feedback from the academic community, which lasted from November 2018 to February 2019.

The public consultation showed broad support for Plan S's main goal: full and immediate open access. As a result, cOAlition S decided to maintain its core principles. However, some of them were clarified in accordance with the feedback received. Members of cOAlition S, after discussing and considering numerous comments and recommendations, revised Guidance on the Implementation of Plan S.

The main changes made include: One-year extension of the effective date of Plan S principles; expanding the scope of Plan S to attract research funded not only by state grants, but also by private; repository recognition on par with magazines and other open access platforms; guarantee to authors or copyright institutions; reduced requirements for open platforms, magazines and repositories; cOAlition S sponsors undertake to evaluate research results based on their intrinsic value.

Keywords: Open Access publication, Open Access journals and platforms, Plan S, cOAlition S, Creative Commons license, Article processing charge, 'hybrid' model of publishing, Transformative agreements.